

El paisatge de les Terres de Lleida

Les Terres de Lleida, malgrat tenir paisatges molt variats, tenen una sèrie de característiques biòtiques i abiòtiques que les diferencien de la resta d'àrees territorials de Catalunya. Repassem alguns d'aquests elements que conformen la personalitat paisatgística d'aquestes comarques.

Reportatge d'El Temps

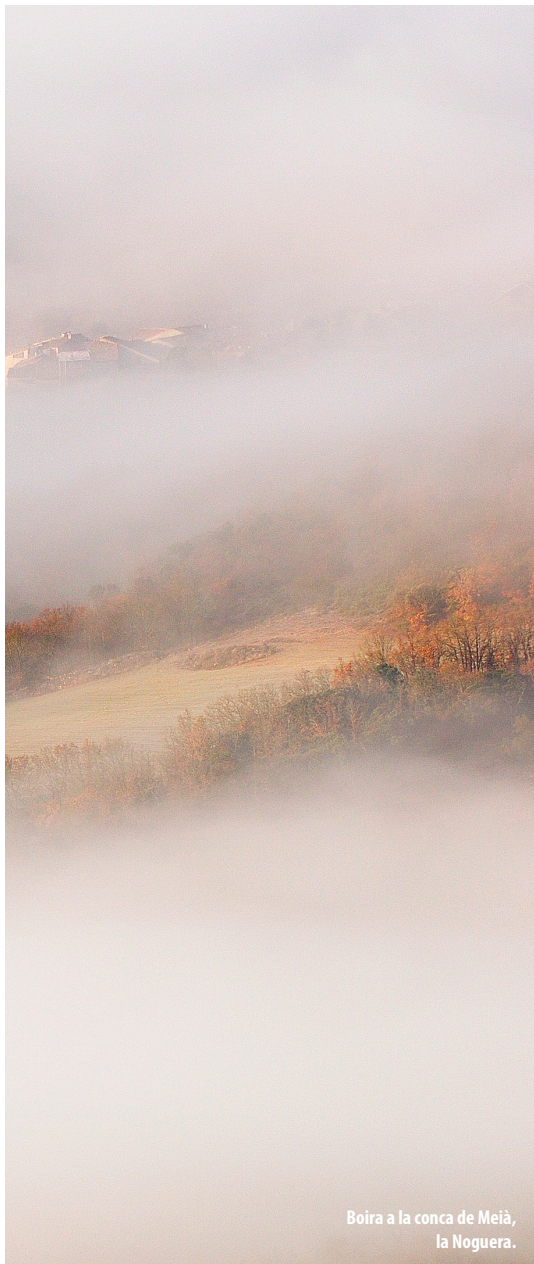
JORDI BAS

Les Terres de Lleida posseeixen una gran diversitat paisatgística. Hi ha planes i muntanyes. Hi ha zones seques i àrides i d'altres de verdes i humides. Hi ha habitatges moderns i de disseny que conviuen amb castells, esglésies, torres de guaita i murs, però també amb coberts precaris construïts amb materials de rebuig, granges amb una aparença descuidada i grans polígons industrials i logístics. S'hi poden recórrer senders ancestrals i solcar l'espai a gran velocitat amb el TGV o les autopistes.

El catàleg de paisatge dedicat a les Terres de Lleida, elaborat per l'Observatori del Paisatge i publicat l'any 2010 per la Generalitat, identifica vint-i-dues unitats paisatgístiques. Al document, però, també es destil·len les principals singularitats que caracteritzen el paisatge d'aquesta àrea. Aquests elements estructuradors contenen una gran quantitat de valors estètics, socials, naturals i històrics i són els que doten d'identitat i simbolisme els paisatges de les Terres de Lleida. Són, alhora, els més valorats per la població.

Fons escènics

Les muntanyes i les construccions que modelen els horitzons d'una zona són parts fonamentals del paisatge. A les Terres de Lleida, la gran plana de relleu estable que constitueix l'àmbit central de l'àrea contrasta amb les antigues serres marginals i amb la serralada del Montsec, que emmarquen la plana amb forma de gran amfiteatre. Aquest conjunt dual indica també un límit en el paisatge, és a dir, la frontera entre la plana regada i fortament humanitzada, i els

Boira a la conca de Meià,
la Noguera.

dominis intramontans i montans d'interior, on el poblament decau i el secà dona pas a les formacions vegetals arbustives i arbòries a mesura que guanyen alçada.

La primacia visual de les Terres de Lleida correspon al Montsec, que amb 45 km de longitud i uns 1.600 m d'altitud constitueix la primera línia avançada de la serralada pirinenca i la principal alineació del territori. També cal destacar la Seu Vella de Lleida i el santuari del Sant Crist de Balaguer que, situats a dalt

d'un turó, són percebuts per la població com a elements identitaris, i, a la vegada, constitueixen dos dels principals perfils paisatgístics de les Terres de Lleida. En dirigir la mirada cap al sud emergeix amb força el tossal de Montmaneu com a fons escènic de bona part de la plana de Lleida. La seva forma cònica i la seva alçada el converteixen en un punt de referència obligat per a una gran part de la població de les unitats paisatgístiques del baix Segrià i les Garrigues altes.

Tossals

La topografia plana de l'àrea és alterada puntualment per l'existència de turons que són fruit de l'antic modelat dels rius. Aquests tossals, que es localitzen puntualment a la plana però, molt especialment, als espais intermedis de les comarques de l'Urgell, la Segarra i les Garrigues, reforcen la identitat del paisatge no només en la dimensió estètica sinó també històrica i simbòlica.

Des d'una perspectiva visual, els tossals diversifiquen la uniforme matriu agrària del territori, aporten punts d'interès en el paisatge observable i són uns miradors excel·lents. Les panoràmiques que es perceben en avançar pels principals eixos que travessen la plana configuren un paisatge continu en què els patrons mixtos de conreus herbacis i de fruiters de regadiu, en primer pla, alternen amb remarcables seqüències de tossals, situades en un segon pla, disposats tant de manera puntual com en forma de pantalles que canalitzen la mirada. En dies de boira, el relleu elevat dels tossals emergeix sobre el perfil emboirat de la plana.

El valor històric dels tossals rau en el fet que han constituït un suport bàsic en la fixació del sistema d'assentaments, sobretot durant la reconquesta, en què es prioritzaven les necessitats de defensa i control del territori. Són, doncs, la referència de les formes més antigues de poblament així com el principal emplaçament de les edificacions defensives. Modernament, el creixement urbà va descendir dels cims a la plana i, als nu-

clis de població més grans, els tossals es van convertir en elements determinants en la configuració i articulació del paisatge urbà.

El paisatge fluvial

La configuració del paisatge de les Terres de Lleida no es pot entendre sense la contribució del Segre i el Noguera Ribagorçana, que configuren l'espina dorsal del sistema fluvial de les Terres de Lleida i aporten l'aigua necessària per a l'agricultura i el sistema d'assentaments urbans. Els paisatges fluvials presenten un gran valor natural i cultural i són un element de gran contrast amb el paisatge semiàrid tradicional de les Terres de Lleida.

Els ambients més abundants a l'abric dels cursos fluvials són els boscos de ribera, que ressegueixen els cursos d'aigua i contenen principalment vegetació caducifòlia. Gràcies a la seva inaccessibilitat, molts boscos de ribera conformen un dels pocs ecosistemes que no s'han vist transformats enterament pels humans i, per tant, conserven un bon nombre de valors naturals.

Les àrees d'aiguabarreig entre el Segre i els seus afluents són zones humides de gran bellesa i de gran importància com a àrees de reproducció i de pas per la fauna migratòria. A més, s'hi poden trobar canyissars i bogars, plantes aquàtiques i, quan a l'estiu baixa el nivell de l'aigua, una vegetació de plantes pròpies de ribera de llac que donen color i lluminositat al paisatge abans de quedar negades de nou a mitjan tardor.

La interacció del curs del Segre amb la plana i els seus tossals dona lloc a l'aparició d'espais planes al·luvials i espais abrigats favorables per a la pràctica de l'agricultura i els assentaments humans. Aprofitant l'esglaonat de les terrasses fluvials més baixes, s'hi han desenvolupat espais d'horta que, amb la seva vegetació i la parcel·lació agrícola menuda i orientada perpendicularment al curs dels rius, contrasten amb la vegetació de ribera i els cultius herbacis extensius de la plana.

Zones estepàries

El paisatge actual de les Terres de Lleida, marcat per la dicotomia secà-regadiu, conserva al seu interior alguns ambients relictuals, principalment tossals i serres, on encara es mantenen uns hàbitats estèpics d'alt valor ecològic per la seva singularitat i raresa en el context de l'àrea i de Catalunya.

Els espais estèpics són l'hàbitat d'espècies d'interès florístic i endemismes d'interès biogeogràfic, com timonedes, espartars i salades. A més, formen conjuntament amb els conreus de cereal, guarets i superfícies de vegetació baixa un mosaic que és l'hàbitat de poblacions d'avifauna de gran valor, com el sisó, la terrorola o l'esperver cendrós. La presència d'aquests espais, doncs, és actualment un factor bàsic per garantir la biodiversitat i la identitat del paisatge de les Terres de Lleida.

Conreus d'olivera, ametller i vinya

Les Terres de Lleida són un territori propici per a l'agricultura, i de fet representen la major extensió agrícola de Catalunya. L'agricultura és una de les activitats que més bé defineix sura el paisatge de les Terres de Lleida, que està dominat per dues tipologies de conreus: el paisatge sec i ocre de les zones de secà, i el paisatge de verds lluminosos i geometria racional de les zones de regadiu.

Els primers relleus de les serres exteriors presenten un paisatge agrícola amb un mosaic de conreus de secà, sovint en terrasses i amb presència quasi ubiqua de la pedra seca, que s'intercala amb fragments de matoll i bosc. Aquest patró paisatgístic mediterrani forma un conjunt amb un gran valor identitari i de contrast amb la plana regada.

Els principals cultius de secà de la zona són l'olivera, l'ametller, la vinya i els cereals –principalment l'ordi. Cal destacar la variabilitat cromàtica dels paisatges de secà en funció de l'estacionalitat. Durant l'hivern els tons són més apagats, amb un predomini del verd dels camps de cereals i de les oliveres. Ja abans de la primavera comença l'esclat de colors, i les flors blanques dels ametllers contrasten amb el verd intens dels cereals. Posteriorment, cap al maig, quan comença la maduració del gra d'ordi i de blat, els camps canvien cro-

màticament de manera progressiva fins a adquirir un groc daurat. Aquest patró estacional contrasta amb els conreus de regadiu i fa emergir una línia de canvi regadiu-secà que esdevé un contrast paisatgístic rellevant.

Regadiu

L'aridesa de les Terres de Lleida ha determinat tradicionalment el predomini dels conreus de secà, però amb l'obertura del canal d'Urgell, el 1863, l'agricultura de regadiu es va estendre per la plana i com a conseqüència es van introduir nous conreus. El paisatge agrícola de regadiu i tot el patrimoni associat a les tècniques de reg constitueix un patró indistinguible de la identitat paisatgística de les Terres de Lleida. De fet, l'àrea representa el principal espai regat de Catalunya.

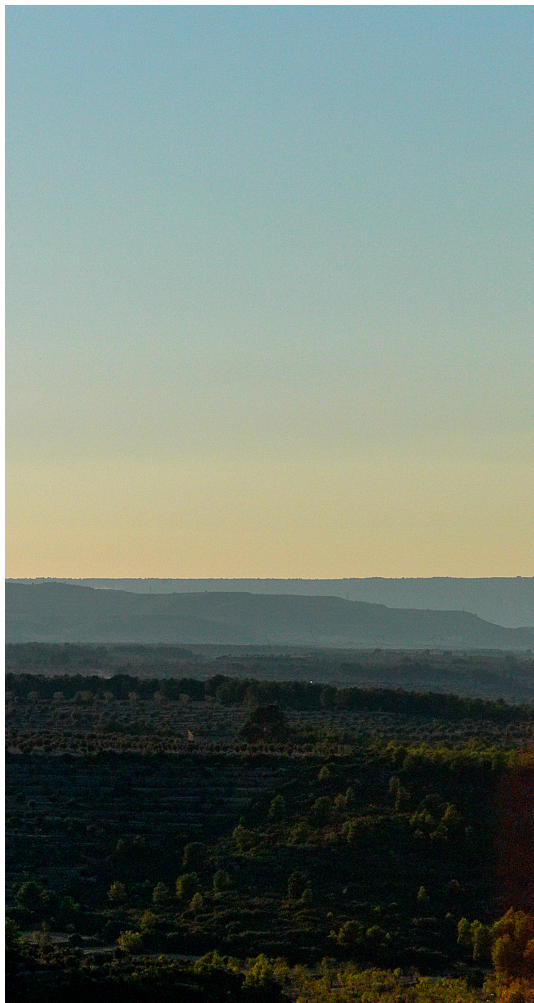
L'agricultura de regadiu de les Terres de Lleida alterna bàsicament el conreu dels cereals –l'alfals i el panís–, els fruiters –sobretot les pomeres, seguides

de les pereres i els presseguers– i l'horta. Aquesta tipologia de cultius fa que el paisatge agrícola de regadiu proporcioni una gran quantitat de contrastos estacionals, amb una gran transformació periòdica en la forma i el color del paisatge.

Les infraestructures lligades al regadiu contribueixen a fer més complex el mosaic agrícola, atès que són referents de valor ambiental, punts de biodiversitat amb vegetació i avifauna de zones humides, i alhora reforcen la identitat cultural del paisatge. Trobem mòduls, comportes, ponts, aqueductes, banquetes arbrades –fileres de plataners i freixes, plantades al llarg dels canals– i també basses d'aigua, que representen l'últim sistema d'aigua superficial de control del reg i tenen un gran potencial en la renaturalització del territori.

Horta

L'Horta de Lleida és una àrea d'alt interès paisatgístic que se situa a la pla-

Fons escènic caracteritzat pel perfil del tossal de Montmaneu (sud-oest de les Terres de Lleida).

Els lleidatans perceben l'horta com un paisatge emblemàtic que sintetitza la seva identitat històrica, és a dir, un patrimoni natural, però sobretot cultural, que cal conservar, fet que ha quedat demostrat en les diverses mobilitzacions que s'han dut a terme per preservar-la.

Construccions defensives

El perfil elevat del sistema de construccions defensives sobre la plana constitueix un factor clau en la configuració de la imatge del territori. Fortificacions i torres se situen sobre els principals punts elevats i serres, de manera que actuen com a fons escènics visibles des d'àmplies franques del territori. Al seu torn, la seva posició privilegiada els erigeix en miradors excepcionals, des d'on es poden contemplar àmplies visuals i panoràmiques. En dies de boira, alguns promontoris encastellats emergeixen sobre el perfil emboirat de la plana flanquejant el paisatge.

Les construccions defensives i els seus dispositius associats han estat referents en la configuració de la morfologia urbana. A l'abric de tossals i fortificacions neixen viles que modernament descendeixen des dels seus emplaçaments encimbellats per cercar la plana i eixamplar-se. Aquest és el cas de ciutats com Lleida o Balaguer, on els tossals encastellats han esdevingut, un cop perduda la seva funció militar primigènia, potents elements de referència i d'identitat urbana.

La presència de construccions defensives és especialment profusa als confins de les Terres de Lleida, bàsicament a les comarques de la Noguera, la Segarra i l'Urgell, ja que durant un llarg període van ser "terres de marca", és a dir, un límit entre els dominis sarraïns i els cristians.

Nuclis encimbellats i alineats en vall

Diverses àrees de les Terres de Lleida, fonamentalment aquelles que es troben a les zones de transició cap a les serres exteriors, presenten diversos nuclis que ocupen tossals o turons adaptats a la topografia. Al seu torn, a les valls més

marcades, apareixen nuclis de poblament organitzats físicament en estructures lineals, seguint els cursos fluvials. Aquests conjunts de nuclis constitueixen, per la seva posició, la forma del teixit urbà i la relació amb l'entorn, patrons d'assentaments característics de gran valor en la configuració del paisatge de les Terres de Lleida. Aquestes poblacions són, no només fites en el paisatge, sinó també miradors excepcionals sobre les seves respectives zones circumdants i, de vegades, sobre el conjunt del territori.

Boira

La morfologia de les Terres de Lleida en forma de plana, encerclada per un conjunt de serres, propicia l'aparició de la boira. La persistència i la distribució territorial d'aquest fenomen modifica la percepció del paisatge, alhora que influeix en la composició vegetal i l'estructura de conreus a la plana i, de manera puntual, a les valls i els relleus elevats que l'envolten. La boira és un element intangible, amb una influència cabdal en la configuració de la identitat paisatgística de les Terres de Lleida. Miguel de Cervantes parla, en el viatge del seu cavaller Quixot cap a Barcelona, del seu pas per les Terres de Lleida i del seu encontre amb el bandoler Roque Guinart que, quan marxa, es perd en la boira.

En àmbits com l'horta de Pinyana, el joc de densitats de la boira conjuntament amb el canvi estacional de la vegetació aporta una varietat cíclica del color molt interessant, especialment a la primavera. ●

La sèrie Paisatges de Catalunya es fa amb la col·laboració de l'Observatori del Paisatge i del Departament de Territori i Sostenibilitat

<http://www.catpaisatge.net/cat/catalegs.php>

na nord-oest de la ciutat de Lleida. És un paisatge agrícola intensiu, d'una gran vivacitat estètica i gestionat a través de petites explotacions familiars. D'aquesta manera, l'horta es configura com un patró paisatgístic amb un gran valor productiu, social i identitari.

En aquest sentit, l'horta és ocasionalment un referent natural, especialment en els àmbits on hi ha infraestructures associades al reg -canals i basses-, que poden ser punts de gran valor natural pel que fa a la vegetació i la fauna pròpies de les zones humides, així com també a les zones d'interacció amb els paisatges fluvials, on apareix la riquesa dels espais de ribera. Aquesta riquesa natural es tradueix, també, en una gran gamma de contrastos cromàtics, perceptibles estacionalment, entre els fruiterars, els conreus herbacis de regadiu i els fragments forestals, i a la qual contribueixen igualment les diferents densitats de la boira i de llum presents al llarg de l'any.